

Nermina Okić, MA

SPREMNOST NASTAVNIKA I UČITELJA ZA RAD SA DJECOM SA POSEBNIM POTREBAMA U INKLUZIVNIM OSNOVIM ŠKOLAMA

Sažetak

Osnovno obrazovanje kao dio sistema odgoja i obrazovanja uspostavilo je pravnu regulativu u vezi inkluzije djece sa posebnim potrebama u redovne osnovne škole. Inkluzija djece sa posebnim potrebama zavisi od spremnosti nastavnika za rad sa djecom sa posebnim potrebama. Cilj rada je prikazati spremnost nastavnika i učitelja za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama. Istraživanjem je obuhvaćeno 80 nastavnika i učitelja osnovnih škola na području općine Tešanj. Rezultati koje smo dobili ovim istraživanjem ukazuju na to da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama među nastavnicima i učiteljima.

Ključne riječi: djeca sa posebnim potrebama, inkluzija, spremnost nastavnika

Uvod

Već drugu deceniju ovog stoljeća inkluzija (uključivanje) djece sa posebnim potrebama u redovne škole zaokuplja pažnju svih sudionika i u praksi se često problematizira njegova primjena. Promjene koje zahtijeva ovaj vid obrazovanja jeste stvaranje adekvatnog i prije svega toplog i srdačnog okruženja u kome sva djeca mogu da uče. Spremnost nastavnika i učitelja za odgojno – obrazovni rad sa djecom sa posebnim potrebama je samo jedan od faktora u nizu koji čini školu inkluzivnom.

Tokom historije, položaj djece sa posebnim potrebama je uvijek bio diskriminirajući. U Bosni i Hercegovini se za ovu djecu priznalo pravo na obrazovanje u posebnim specijalnim školama. Tek zadnjih nekoliko godina prošlog stoljeća javlja se integracija djece sa posebnim potrebama u redovne škole. Promovisanje inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini započinje reformom obrazovanja 2002. godine. Ovakav vid obrazovanja se ne odnosi samo na integraciju djece sa posebnim potrebama u formalni sistem obrazovanja, već podrazumijeva i promjene sadržaja, pristupa, struktura i strategija s ciljem osiguranja kvalitetnog obrazovanja za sve. Usvajanjem Zakona o predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju 2003. godine, obrazovna politika u Bosni i Hercegovini preuzima odgovornost za uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovan sistem obrazovanja.

Inkluzija nalaže nove zahtjeve i očekivanja u školama. Pretpostavka je da uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole zavisi od osposobljenosti nastavnika, njegovoj odgovornosti i podršci kao i pozitivnom stavu prema uključivanju djece sa posebnim potrebama u redovne škole. Inkluzijom je njihova društvena uloga promjenjena i od njih se ne očekuje samo podučavanje, već čitav niz drugih vještina koje moraju posjedovati da bi odgovorili zahtjevima

inkluzije. Od njih se zahtijeva i prilagođavanje metoda, oblika rada, nastavnih sredstava i rasporeda. Praksa pokazuje da mnogi nastavnici smatraju da nisu dovoljno kompetentni za rad sa djecom sa posebnim potrebama. Za rad u odjeljenju sa djecom sa posebnim potrebama potrebna su im dodatna znanja i stručna usavršavanja. Pomoć koja im se pruža za rad u inkluzivnim odjeljenjima je diskutabilna.

Zbog kompleksnosti ove problematike, ovaj rad smo usmjerili na istraživanje spremnosti nastavnika i učitelja za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama, jer oni nose najveći teret inkluzije i ključni su faktori za uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole. U teorijskom dijelu ovog rada izvršen je pregled stanja o uključivanju djece sa posebnim potrebama u redovne škole kod nas i u svijetu, a u empirijskom dijelu ovog rada analizirani su stavovi nastavnika i učitelja o spremnosti za rad i uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole.

Inkluzivno obrazovanje

Terminološka šarolikost definisanja pojma djece sa posebnim potrebama i kod nas i u svijetu govori o njihovom diskriminirajućem položaju u društvu. Povijesno se ovaj termin mijenjao i nema usklađen naziv u svim područjima društvenog života. Iako termin djeca sa posebnim potrebama ima široko značenje, najčešće je korišten termin i prihvaćen u području odgoja i obrazovanja. Tako u *Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini* (2003) koristi se termin djeca sa posebnim potrebama i ovaj termin će se koristiti u daljem radu. Period inkluzije podrazumijeva početak uključivanja djece sa posebnim potrebama u redovni sistem odgoja i obrazovanja tj. u redovne škole. Zapravo, inkluzija (lat. *Inclusio*- uključivanje) podrazumijeva restrukturiranje redovnog školstva na način da svaka škola može da prihvati svako dijete, bez obzira na stepen disabiliteta (Avramidis&Norwich, 2002). To podrazumijeva da inkluzivni odgoj i obrazovanje propisuje aktivnosti individue i društva kao procesa učenja i poučavanja u kome dolazi do relativno trajnih i progresivnih promjena pojedinca u uslovima spremnosti čovjeka da podrži drugoga i njegove socijalne uključenosti. „Ovaj proces ne treba shvatiti isključivo kao školski, mada se on u periodu odrastanja fokusira na školske uticaje. Dakle, treba ga shvatiti i kao intencionalno vaspitanje i obrazovanje ali i kao spontano učenje i samovaspitanje, odnosno samoobrazovanje“ (Suzić, 2008:9). Inkluzija je jedan otvoren proces koji teži da stalno otklanja barijere za ravnopravnošću i participacijom sve djece u školski sistem.

Iako je inkluzija kao filozofija obrazovanja (jednake prilike za sve) ozakonjena još na samom početku ovog stoljeća, nastavnici različito prihvataju i primjenjuju osnovna načela inkluzije. Definicija nastavnika u inkluzivnom okruženju glasi: „Nastavnik je krucijalna ličnost koja se svakodnevno suočava sa izazovima tokom poučavanja različitih dječijih individua u inkluzivnom odjeljenju. Nastavnik je u inkluzivnom odjeljenju koordinator svih dešavanja, putem kojih se svaki učenik treba osjetiti pripadnikom svoje grupe, razvijati svestrano i u najvećoj mogućoj mjeri“ (Zečić, Jeina, 2006:119).

Pod pretpostavkom da uspješnu implementaciju inkluzivne politike čine pozitivni stavovi nastavnika i spremnost nastavnika kao i učitelja za rad u inkluzivnim školama, istraživanje

inkluzije u praksi (Mešalić, Pehić, Adilović, 2011: 166) ove tematike su nastojala ispitati razlike u stavovima nastavnika i učitelja o inkluziji djece sa posebnim potrebama u redovne škole i izvještavaju o razlikama koje su prisutne zbog toga što su nastavnici u nekim školama dovoljno informisani i educirani za rad sa učenicima koji imaju posebne potrebe. U mnogim zemljama u svijetu inkluzivna politika tj. filozofija odgoja i obrazovanja djece sa posebnim potrebama se zadnjih nekoliko godina znatno promijenila. Tako su Avramidis i Norwich (2002) jednom teorijskom metaanalizom američkih istraživanja, iz osamdesetih godina prošlog stoljeća (Hannah, 1988; Jamieson, 1984; Salvia i Munson, 1986) došli do zaključka da su vjerovanja i stavovi nastavnika ključni u osiguravanju uspješne inkluzivne prakse u redovnim školama i imaju uticaj na predanost radu u provedbi inkluzivne politike. Kao polazište prihvat ćemo i zaključke istraživanja (Borić, Tomić, 2012:84) da su stavovi nastavnika o inkluziji učenika sa posebnim potrebama općenito pozitivni i da je inkluziju moguće provesti u dosadašnjim uvjetima rada u školi ali uz određene uvjete i izmjene kao što su: dodatna edukacija nastavnika, saradnja nastavnika i stručnih saradnika itd.

Hrnjica i saradnici (2007, prema Skočić Mihić, 2011:93) navode da inkluzivni model nije moguće provesti ako stručnjaci u praksi nisu pripremljeni na tu promjenu, kroz profesionalno usavršavanje i promjenu stavova. U suprotnome nepripremljeni nastavnici u praksi utječu na nepovoljnu klimu u inkluzivnom odjeljenju. Inkluzivni model odgoja i obrazovanja predstavlja nužnu promjenu stava i vrijednosne orijentacije nastavnika. Prediktori povoljnih stavova nastavnika o inkluziji djece sa posebnim potrebama su i iskustvo u radu sa djecom sa posebnim potrebama. Prema Bouillet (2008) je razvoj kompetencija odgajatelja i učitelja za odgoj i obrazovanje djece s teškoćama u većini zemalja vrlo aktuelno pitanje koje još uvijek nema univerzalne odgovore (Skočić Mihić, 2011:48). Dakle, ključni elementi za uspješnu realizaciju inkluzivne politike su stavovi osoblja koji nose glavnu odgovornost za implementaciju ozakonjene inkluzije. Zbog važnosti pozitivnih stavova nastavnika prema inkluziji ovo istraživanje je usmjereno na ispitivanje prihvaćenosti inkluzije, ispitivanje stavova poslije stečenog iskustva nastavnika, potrebi za stručnom literaturom kao i pomoći od strane pedagoga, defektologa ili drugih stručnih lica u odnosu na vrstu angažmana u školi.

Metodologija istraživanja

Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja odnosi se na stavove nastavnika i učitelja koji pokazuju njihovu spremnost za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama na području općine Tešanj.

Problem istraživanja

Donošenjem Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini (2003), proces inkluzivnog obrazovanja počinje se provoditi tek 2004. godine. Ovim zakonom se određuje da djeca i mladi sa posebnim potrebama stiču obrazovanje u redovnim školama prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Od svih nastavnika i učitelja se

očekuje da prihvate inkluziju bez obzira s kojim uzrastom učenika rade i koji nivo sposobnosti imaju učenici. Problem ovog istraživanja bio bi sagledavanje pokazatelja spremnosti nastavnika za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama te utvrđivanje razlike u spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u odnosu na angažman u školi.

Cilj istraživanja

Osnovni cilj ovog istraživanja je ispitati i utvrditi u kojoj mjeri su nastavnici i učitelji spremni za rad sa djecom sa posebnim potrebama u osnovnim školama na području općine Tešanj i da li postoji značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama.

Zadaci istraživanja

Iz navedenog cilja istraživanja proizilaze i zadaci istraživanja koji su u direktnoj vezi sa postavljenim hipotezama i očekivanim rezultatima istraživanja. Zadaci istraživanja su sljedeći:

1. Ispitati stavove i mišljenja nastavnika o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama.
2. Utvrditi da li postoji značajna razlika u stavovima između nastavnika i učitelja osnovnih škola u prihvatanju inkluzije.

Hipoteza istraživanja

H_0 - Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u razini spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama među nastavnicima i učiteljima osnovnih škola.

Istraživačke metode

U okviru istraživanja se koristilo više metoda. Primjenjivana je analitičko – deskriptivna metoda, empirijsko – neeksperimentalna metoda, metoda teorijske analize i Servej metod. Podaci dobijeni istraživanjem su obrađeni statistički, a rezultati su prikazani tabelarno. Koristio se statistički paket SPSS 20 for Windows u obradi podataka.

Istraživački postupci i instrumenti

U okviru istraživanja koristili su se sljedeći postupci: analiza i poučavanje relevantnih izvora (naučnih djela, članaka, časopisa), anketiranje, procjenjivanje i prosuđivanje (model skale Likertovog tipa). Instrumenti korišteni u ovom istraživanju su: Upitnik o općim podacima za nastavnike (spol, selo- grad, stručna sprema, starosna dob, rad u predmetnoj ili razrednoj nastavi, iskustvo u radu sa djecom sa posebnim potrebama) i Likertova skala procjene za nastavnike „Stavovi nastavnika o inkluziji i rad nastavnika“ (Suzić, 2008). Skala procjene stavova nastavnika o inkluziji i rad nastavnika sadržila je 10 ajtema. Za potrebe ovog istraživanja izdvojili smo 5 ajtema i skalu smo nazvali (SSZN). Na Skali spremnosti za rad su nastavnici i učitelji procjenjivali

stepen slaganja: nimalo, malo, srednje, uglavnom i u potpunosti dok od općih podataka smo u obzir uzeli rad u predmetnoj i razrednoj nastavi.

Uzorak istraživanja

Uzorkom je obuhvaćeno 80 nastavnika osnovnih škola, od toga 40 nastavnika predmetne nastave i 40 učitelja zaposlenih u 9 osnovnih škola na području općine Tešanj, iz 3 gradske škole i 6 seoskih škola.

Rezultati istraživanja

Kvalitet uključivanja djece sa posebnim potrebama u redovne škole zavisi od nastavnika kao najrelevantnijih faktora za implementaciju inkluzivne politike u praksu. Poznato je da su nastavnici subjekti koji svojom spremnošću za rad u inkluzivnim školama direktno utiču na njenu efikasnost. Kako nastavnici percipiraju i u kojoj mjeri su spremni za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama na području općine Tešanj, možemo samo pretpostaviti. Iz tog razloga smo se u ovom istraživanju bavili stavovima nastavnika i učitelja za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim devetogodišnjim osnovnim školama na području općine Tešanj.

Stavovi nastavnika o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama

Mišljenja nastavnika osnovnih škola o inkluziji i radu nastavnika i učitelja sa djecom sa posebnim potrebama ispitano je Skalom procjene Likertovog tipa. Osnovni statistički pokazatelji prikazani su u tabeli 1.

Tabela 1. Osnovni statistički pokazatelji za sve ajteme Skale procjene o inkluziji i radu nastavnika

	N	MIN	MAX	M	SD
Da li prihvatate inkluziju?	80	2	5	3,95	,840
Da li se vaš stav o inkluziji promijenio tokom rada sa djetetom sa PP?	80	2	5	4,06	,785
Da li ste osposobljeni da sačinite kvalitetan program rada sa djecom sa PP?	80	2	5	3,94	,752
Da li se u posljednje vrijeme povećalo interesovanje za stručnu literaturu?	80	3	5	4,26	,590
Da li tražite pomoć drugih nastavnika, pedagoga, psihologa ili defektologa za rad sa djecom sa PP?	80	3	5	4,60	,587
UKUPNO	80				

Najniža aritmetička sredina rezultata je na ajtemu koji govori o osposobljenosti nastavnika da sačini kvalitetan program rada za dijete sa posebnim potrebama i iznosi $M=3,94$. Nastavnici se procjenjuju nedovoljno osposobljenim da sačine kvalitetan program rada. O tome da li nastavnici prihvataju inkluziju, aritmetička sredina je $M=3,95$ što pokazuje da su ispitanici ovog uzorka veoma blizu granici slaganja sa prethodnim ajtemom. Nastavnici su neodlučni u pogledu ajtema koji govori da li se njihov stav promijenio tokom rada sa djecom sa posebnim potrebama $M=4,06$. Visoke vrijednosti $M=4,26$ su na ajtemu s kojim se nastavnici slažu da im se povećao interes za stručnu literaturu. Najviše vrijednosti $M=4,60$ su na ajtemu koji izražava nastavnikovu saradnju ili potrebu za saradnjom sa drugim nastavnicima, pedagogima, psiholozima i defektolozima. Iz navedenog se može zaključiti da nastavnici sa područja općine Tešanj imaju uglavnom pozitivan stav prema inkluziji, da su nedovoljno osposobljeni da sačine kvalitetan program rada za djecu sa posebnim potrebama i da imaju veliko interesovanje za stručno usavršavanje i saradnju.

Razlike u spremnosti nastavnika i učitelja za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama

S ciljem da se utvrdi povezanost frekventnosti stavova nastavnika i učitelja o spremnosti za rad u inkluzivnim osnovnim školama korišten je χ^2 test. Za potrebe ovog istraživanja analizirani su podaci za sljedeće ajteme:

Ajtem 1. Da li prihvatate inkluziju?

Tabela 2. Prihvatanje inkluzije

	Da li prihvatate inkluziju?				UKUPNO
	malo	srednje	uglavnom	u potpunosti	
Razredna nastava	0	7	19	14	40
Predmetna nastava	4	11	17	8	40
UKUPNO	4	18	36	22	80

Uvidom u rezultate iz tabele 2. možemo zaključiti da je najveći broj ispitanika i predmetne i razredne nastave odgovorio da uglavnom prihvata inkluziju. Učitelji su pokazali svojim odgovorima da imaju pozitivniji stav u prihvatanju inkluzije dok su mišljenja nastavnika predmetne nastave podijeljena.

Izračunata vrijednost $\chi^2 = 6,636$ u poređenju sa graničnom vrijednošću 7,815 na nivou značajnosti 0,05 uz tri stepena slobode ukazuje nam da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja kada je u pitanju prihvatanje inkluzije.

Ajtem 2. Da li se vaš stav o inkluziji promijenio tokom rada sa djecom sa posebnim potrebama ?

Tabela 3. Promjena stava tokom rada sa djecom sa posebnim potrebama

	Da li se vaš stav o inkluziji promijenio tokom rada sa djecom sa PP?				UKUPNO
	malo	srednje	uglavnom	u potpunosti	
Razredna nastava	0	0	23	17	40
Predmetna nastava	4	10	20	6	40
UKUPNO	4	10	43	23	80

Zanimalo nas je da li iskustvo u radu sa djecom sa posebnim potrebama može uticati na promjenu stava. Analizom dobijenih rezultata iz tabele 3. vidimo da je kod 17 učitelja promijenjen stav u potpunosti, a u 23 učitelja uglavnom. Nastavnici predmetne nastave su imali podijeljeno mišljenje.

Izračunata vrijednost $X^2 = 19,470$ u poređenju sa graničnom vrijednošću 7,815 na nivou značajnosti 0,05 uz tri stepena slobode ukazuje nam da postoji statistički značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja kada je u pitanju iskustvo u radu sa djecom sa posebnim potrebama koje doprinosi promjeni stava.

Ajtem 3. Da li ste osposobljeni da sačinite kvalitetan program rada sa djecom sa posebnim potrebama?

Tabela 4. Osposobljenost nastavnika za izradu programa rada za djecu sa PP

	Da li ste osposobljeni da sačinite kvalitetan program rada sa djecom sa posebnim potrebama?				UKUPNO
	malo	srednje	uglavnom	u potpunosti	
Razredna nastava	0	7	24	9	40
Predmetna nastava	3	9	20	8	40
UKUPNO	3	16	44	17	80

Odgovori na ajtem, da li su nastavnici osposobljeni da sačine kvalitetan program rada sa djecom sa posebnim potrebama, bili su podijeljeni i kod ispitanika razredne nastave i kod ispitanika predmetne nastave. Učitelji se smatraju osposobljenijim za izradu kvalitetnog programa rada za djecu sa posebnim potrebama.

Izračunata vrijednost $X^2 = 3,672$ u poređenju sa graničnom vrijednošću 7,815 na nivou značajnosti 0,05 uz tri stepena slobode ukazuje nam da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja kada je u pitanju izrada programa rada za djecu sa posebnim potrebama.

Ajtem 4. Da li se u posljednje vrijeme povećalo interesovanje za stručnu literaturu?

Tabela 5. Interesovanje za stručnu literaturu

	Da li se u posljednje vrijeme povećalo interesovanje za stručnu literaturu?				UKUPNO
	malo	srednje	uglavnom	u potpunosti	
Razredna nastava	0	4	19	17	40
Predmetna nastava	0	2	28	10	40
UKUPNO	0	6	47	27	80

Rezultati odgovora predstavljenih u tabeli 5. pokazuju da su i učitelji i nastavnici predmetne nastave zainteresovani za stručnu literaturu i da im je potrebna dodatna edukacija za rad sa djecom sa posebnim potrebama. Izračunata vrijednost $X^2 = 4,205$ u poređenju sa graničnom vrijednošću 5,991 na nivou značajnosti 0,05 uz dva stepena slobode nam ukazuje da postoji

statistički značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja kada je u pitanju interesovanje za stručnu literaturu.

Ajtem 5. Da li tražite ili biste tražili pomoć drugih nastavnika, pedagoga, psihologa ili defektologa za rad sa djecom sa posebnim potrebama?

Tabela 6. Potrebna pomoć od stručnih saradnika za rad s djecom s posebnim potrebama

	Da li tražite ili biste tražili pomoć drugih nastavnika, pedagoga, psihologa ili defektologa za rad sa djecom sa PP?				UKUPNO
	malo	srednje	uglavnom	u potpunosti	
Razredna nastava	0	1	10	29	40
Predmetna nastava	0	3	14	23	40
UKUPNO	0	4	24	52	80

Na osnovu odgovora ispitanika predstavljenih u tabeli 6. možemo konstatovati da svim nastavnicima i učiteljima je potrebna pomoć ili su već tražili pomoć drugih nastavnika, pedagoga ili drugih stručnih lica za rad sa djecom sa posebnim potrebama.

Izračunata vrijednost $X^2 = 2,359$ u poređenju sa graničnom vrijednošću 5,991 na nivou značajnosti 0,05 uz dva stepena slobode nam ukazuje da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima nastavnika i učitelja kada je u pitanju spremnost za saradnju sa drugim stručnim licima.

Dobijeni podaci iz ovog istraživanja djelimično potvrđuju nultu hipotezu koja glasi: *Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u razini spremnosti za rad u inkluzivnim osnovnim školama među nastavnicima i učiteljima.* Nastavnici imaju uglavnom pozitivne stavove o inkluziji, ali razliku u spremnosti za rad u inkluzivnim školama čini to da nastavnici za razliku od učitelja su promijenili stav o inkluziji i djeci sa posebnim potrebama tokom rada sa njima.

U poređenju sa istraživanjem koje su proveli autori Mešalić, Pehić i Adilović (2011) između 202 nastavnika razredne i predmetne nastave, koji rade u osnovnim školama u Zenici, pokazalo je da nastavnici uglavnom imaju pozitivne stavove prema odgojno-obrazovnoj inkluziji te da postoji razlika u informiranosti nastavnika, a samim time i stavova obzirom na vrstu angažiranosti nastavnika u školi, ovim istraživanjem smo dobili veoma slične rezultate.

Završno razmatranje

Uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne škole u Bosni i Hercegovini zakonski je definisano. U praksi je njegova realizacija veoma dobra u odnosu na nesistematski pristup u provođenju inkluzije. Ovaj rad se bavio ispitivanjem stavova nastavnika i učitelja o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama u inkluzivnim osnovnim školama. U istraživanju je učestvovalo 40 nastavnika i 40 učitelja zaposlenih u 9 osnovnih škola na teritoriji općine Tešanj. Osnovni cilj rada je bio saznati stavove nastavnika i učitelja o inkluziji i spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama, odnosno istražiti razliku u stavovima o spremnosti za rad sa djecom sa posebnim potrebama između nastavnika i učitelja u osnovnoj školi.

Rezultati istraživanja pokazali su da nastavnici i učitelji iz osnovnih škola općine Tešanj uglavnom imaju pozitivan stav prema inkluziji i djeci sa posebnim potrebama i ne postoji razlika

u spremnosti za rad u inkluzivnim školama između nastavnika i učitelja osim u slučaju iskustva u radu sa djecom sa posebnim potrebama koji su nastavnici imali njihov stav se promijenio. Nastavnici se samoprocjenom smatraju nedovoljno osposobljenim za kreiranje kvalitetnog programa rada za djecu sa posebnim potrebama. Na osnovu podataka iz ovog istraživanja se može zaključiti da nastavnici pokazuju interesovanje za literaturu za kojom se povećao interes tokom rada sa djecom sa posebnim potrebama i spremni su za saradnju, jer traže pomoć stručnih saradnika, drugih nastavnika, defektologa i psihologa.

Posljednjih godina je istraživanje o stavovima nastavnika u porastu. Pozitivni stavovi su veoma bitni za rad sa djecom sa posebnim potrebama. Potrebno je ispitati i stavove roditelja i lokalnu zajednicu koji također imaju uticaj na uključivanje djece sa posebnim potrebama u redovne osnovne škole. Naglašavamo da su potrebne moguće informacije i nastavnicima i roditeljima i svim ostalim učesnicima inkluzivnog procesa o kvalitetu treninga koji su imali, i ako su imali, tokom implementacije inkluzije u odnosu na trajanje, sadržaj i intenzitet kao i na kvalitetu iskustava sa različitim grupama učenika što bi bila važna pretpostavka u modificiranju stavova nastavnika, jer bi olakšalo profesionalni razvoj i praksu. Nastavnici bi na taj način osjećali više samopouzdanja. Faktore koji utiču na inkluziju djece sa posebnim potrebama u redovne škole i koje čine školu inkluzivnom kao što su etika, politika, organizacija, korištenje resursa i drugo, trebalo bi također istražiti. Istraživanja bi se trebala više fokusirati na kvalitativne studije slučaja nastavnika. Ovakve studije bi pružile smjernice za promjenu.

Literatura

1. Borić, S., & Tomić, R. (2012). *Stavovi nastavnika osnovnih škola o inkluziji*. Metodički Obzori, 7(3-16), 75–86.
2. Bouillet, D. (2008). *Ključne kompetencije u odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju*: U: Pedagogija i društvo znanja, 2. Međunarodna konferencija u Zadru, 13.-15. studenog, 37-45. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
3. ETF (2009), *Mapiranje politika i praksi za pripremanje učitelja za inkluzivno obrazovanje u kontekstu socijalne i kulturološke različitosti*. Državni izvještaj za Bosnu i Hercegovinu. Dostupno na: [http://etf.europa.eu/pubmgmt.hsf/\(getAttachment\)/38A429D2995887AFC12577310030307BEA/SFile/NOTE85VCCV.pdf](http://etf.europa.eu/pubmgmt.hsf/(getAttachment)/38A429D2995887AFC12577310030307BEA/SFile/NOTE85VCCV.pdf), od 1.12.2010
4. EliasAvramidis&BrahmNorwich (2002) Teachers' attitudes towards integration / inclusion: a review of the literature, *European Journal of Special Needs Education*, 17:2, 129-147, DOI: 10.1080/08856250210129056
5. Hannah, M. E. (1988). 'Teacher attitudes toward children with disabilities: an ecological analysis'. In: YUKER, H. E. (Ed.) *Attitudes toward Persons with Disabilities*. New York: Springer, pp. 154–171.
6. Jamieson, J. D. (1984). 'Attitudes of educators toward the handicapped'. In: JONES, R. L.(Ed.) *Attitude and Attitude Change in Special Education: Theory and Practice*. Reston, Va.: The Council for Exceptional Children, pp. 206–222.

7. Mešalić, Š., Pehić, I., & Adilović, M. (2011). Inkluzija u praksi iz perspektive osnovnoškolskih nastavnika. *Zbornik Radova Islamskog Pedagoškog Fakulteta U Zenici*, (9), 153–172.
8. *Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini*' Sarajevo, (2003), Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. http://www.mcp.gov.ba/zakoni_akti/zakoni/?id=676
9. Salvia, J. and munson, S. (1986). 'Attitudes of regular education teachers toward mainstreaming mildly handicapped students'. In: MEISEL, C. J. (Ed.) *Mainstreaming Handicapped Children: Outcomes, Controversies, and New Directions*. London: Lawrence Erlbaum, pp. 111–128.
10. Skočić Mihić, S. (2011), *Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
11. Suzić, N. (2008). Uvod u inkluziju. Banja Luka: XBS.
12. Zečić S., Jeina Z.,(2006), *Nastavnik u inkluzivnomokruženju*, Fojnica: Štamparija Fojnica

TEACHERS' WILLINGNESS TO WORK WITH SPECIAL NEEDS CHILDREN IN INCLUSIVE PRIMARY SCHOOLS

Abstract

Primary education, as part of the upbringing and educational system, has established a legal regulation in regular primary schools considering the inclusion of children with special needs. The inclusion of special needs children depends on teachers' willingness to work with children with special needs. The aim of this study is to show the teachers' willingness to work with children with special needs in inclusive primary schools. In this research, 80 primary school teachers, who are situated in the area of Tesanj community, were included. The results, that we got with this research, have shown that a statistical significant difference doesn't exist in attitudes to teachers' willingness to work with special needs children in inclusive primary schools.

Key words: children with special needs, inclusion, teachers' willingness